

Socialinių darbuotojų vyrų nehegemoninio vyriškumo patirtys iš feministinės biografinio tyrimo perspektyvos

NATALIJA MAŽEIKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

AGNĖ DORELAI TIENĖ

Kauno technologijos universitetas

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kaip socialinio darbo profesiją pasirinkę vyrai konstruoja savo profesinį identitetą. Socialinis darbas tradiciškai yra laikomas moteriška sritimi, o moteriškas socialinio darbo įvaizdis viešojoje erdvėje sustiprina vyrų, dirbančių socialinio darbo srityje, marginalizavimą ir kvestionuoja jų tapatybę. Moters pasirinkimą dirbti socialinį darbą palaiko aplinka ir visuomenė: būtent mergaitė nuo mažens yra mokoma globoti ir aukotis, o berniukas ugdomas būti stiprus ir galingas, mokėti dirbti techninius darbus. Kartais vyrai sąmoningai pasirenka socialinių paslaugų sritį, siekdami padėti tiems, kuriems jos reikia – dažniausiai į šią sritį vyrai patenka po tam tikrų jų gyvenimo įvykių. Tyrime taikytas biografinis metodas leidžia atskleisti profesines socialinių darbuotojų vyrų gyvenimo istorijas ir išryškinti jų atėjimo į socialinio darbo sritį ypatumus. Straipsnio autorės remiasi vyriškumo studijų plėtojama norminio hegemoninio vyriškumo kritika ir idėja apie vyriškumo tipų socialinę bei kultūrinę įvairovę.

Raktažodžiai: biografinis metodas, biografinis naratyvas, feministinė metodologija, vyriškumo studijos, vyriškumai, hegemoninis vyriškumas.

Keywords: biographical method, biographical narrative, feminist methodology, masculinity studies, masculinities, hegemonic masculinity.

Įvadas

Šiame straipsnyje analizuojamas socialinių darbuotojų vyrų profesinės karjeros tapsmas dirbant pagal tradiciškai moterišką laikomą profesiją – socialinį darbą. Ilgus šimtmečius klostęsis darbo pasidalijimas tarp moterų ir vyrų bei horizontali veiklos segregacija pagal lytį nulėmė, jog globa ir rūpinimas silpnaisiais suvokiamas kaip tradicinė moterų veikla. Dėl šios segregacijos moterims sunku

įsitvirtinti veiklos srityse, kurios tradiciškai laikomos vyriškomis (politika ir valdymas, karinė veikla, tikslųjų mokslų kompetencija besiremiančios profesijos ir t. t.). Panašiai ir vyrams dėl įvairių priežasčių sunku ateiti dirbti ir veikti pagal profesijas, kurios tradiciškai laikomos moteriškomis. Kaip teigia Christie (2006), socialinis darbas vyrams yra netradicinė profesija, o moteriškas socialinio darbo įvaizdis viešajame diskurse tik sustiprina vyrų, dirbančių socialinių paslaugų srityse, marginalizavimą ir kelia daugybę jų identiteto klausimų. Dažniausiai moterys siejamos su globa, emocine parama, santykiais, o vyrams priskiriamas vadovavimas, racionalumas, galia. Kadangi socialinis darbas, kaip ir globa, slauga bei ugdymas, yra laikomas moteriška profesija, dažniausiai vyrai stengiasi eiti vadovaujančias pareigas socialinio darbo srityje – kad išvengtų stigmatos, jog dirba moterišką darbą, patvirtintų savo vyriškumą ir nebūtų feminizuojami. Tačiau į socialinio darbo sritį vyrai retai pasuka sąmoningai, ką tik baigę mokyklą ir pasirinkę tikslingas studijas; dažniausiai šį žingsnį nulemia tam tikri gyvenimo įvykiai, leidę vystyti savo vyrišką identitetą ir profesinę biografiją pakreipti kitu keliu. Šiame straipsnyje keliamas klausimas, **kaip socialinio darbo profesiją pasirinkę vyrai konstruoja savo profesinį identitetą**. Siekdamos atsakyti į šį klausimą, taikome lyčių studijose ypatingą vietą užimančią biografinį metodą ir remiamės vyriškumo studijų plėtojama norminio hegemoninio vyriškumo kritika bei idėja apie vyriškumo tipų socialinę ir kultūrinę įvairovę.

Feministinėje teorijoje biografinis metodas laikomas ypač reikšmingu būdu atskleisti moterų patirtis ir patiriamas problemas privačioje sferoje, kurioje moterys tradiciškai veikia, ir viešojoje sferoje, kuri nuo moterų mažai priklauso (Lyon 2000). Anot Vardhan (2009), feministinis tyrimas parodo moterų socialinio būvio sąlygas vyriškoje, androcentrinėje ir patriarchalinėje visuomenėje bei visuomenės aklumą moterų pavergimo ir engimo aspektais. Be to, biografinis metodas svarbus ne tik atskleidžiant moterų padėtį, bet ir leidžia pristatyti engiamų grupių, kurių balsas užslopintas, patirtį. Kyla klausimas – ar feministinės prieigos principais grindžiamas biografinis metodas taikytinas tiriant vyrų patirtį? Viena vertus, anot autorių feministų (pvz., Reinharz 1992), vyriškos lyties atstovai yra svarbūs feministinių tyrimų subjektai, nes būtent jų balsai gali atskleisti, kokią įtaką moteris daro vyro gyvenimui ar kokią įtaką vyras turi moteriai. Kita vertus, vyrų patirties analizė iš feministinės perspektyvos galimybės išsiplėčia stiprėjant feminizmo ir besiformuojančių vyriškumo studijų (angl. *masculinities studies*) sąsajoms.

Prieš du dešimtmečius atsiradusios vyriškumo studijos analizuoja istorinius ir kultūrinius vyriškumo tipus, atskleidžia hegemoninio vyriškumo ir jam pavaldžių, marginalizuojamų vyriškumų savitą istorinę, kultūrinę, socialinę raišką. Hegemoninis vyriškumas tampa vyriškumo studijų ir drauge feminizmo autorių kritikos objektu, o alternatyvių ir hegemoninio tipo atžvilgiu marginalizuojamų vyriškumų analizė yra ne mažiau įdomi ir autoriams feministams. Analogiškai trečiosios bangos feminizmo moteriškumo sampratai, vyriškumo

studijų atstovai atskleidė konkrečioje visuomenėje besiskleidžiančią sudėtingą vyriškumo tipų įvairovę, kuri atspindi lyties, rasės, klasės ir kitų socialinių, kultūrinių, ekonominių faktorių konfigūraciją.

Pastarųjų dviejų dešimtmečių feminizmo studijose labiau pagilintas supratimas apie bendros ir universalios moteriškumo sampratos nepakankamumą, išryškėjo vadinamojo norminio, pabrėžiamo moteriškumo (angl. *emphasized femininity*) kritika ir lygiagrečiai iškilo idėja apie moteriškumo patirčių įvairovę, apie lyties, rasės, klasės, kultūros svarbą moterų identiteto ir patirties savitumui. Postkolonijinis ir juodasis feminizmas, kritikuodamas baltojo feminizmo plėtojamą universalųjį ir drauge norminį moteriškumą, už kurio slypi baltosios vidurinėsios klasės moters samprata, atskleidė įvairių rasių ir kultūrinių moterų identitetų padėties specifiškumą.

Taigi vyriškumo studijos ir įvairios feminizmo kryptys piešia tokį šiuolaikinio socialinio pasaulio žemėlapi, kuriame ryškėja ne supaprastinta dviejų lyčių – moterų ir vyrų – santykių sistema, o sudėtinga įvairių moteriškumo ir vyriškumo tipų, besiformuojančių klasės, rasės, kultūros ir kitų veiksnių kontekste, sąveika ir hierarchija.

Feministinėje epistemologijoje ir metodologijoje kilusios idėjos apie galimybę tirti daugialypius lyčių identitetus savitais tyrimo metodais verčia ieškoti metodologinių priemonių, tinkamų tirti įvairialypius nehegemoninius vyriškumus.

Feministinės teorijos taikymas įvairių marginalių ir engiamų grupių biografiniuose tyrimuose

Feministinio tyrimo atstovams aiškinantis netolygų valdžios ir galių paskirstymą visuomenėje, ypatingą dėmesį pradedama skirti ne tik moterų, bet ir kitų grupių subjektyvumui, žinojimui. Lygiagrečiai feministų įgyvendinamam moterų įgalinimo socialiniam projektui, siekiama atskleisti kitų marginalių grupių (darbininkų, juodaodžių, homoseksualių asmenų, migrantų, neįgaliųjų ir t. t.) nepalankią padėtį visuomenėje ir kartu suteikti galimybę turėti balsą, išreikšti subjektyvią nuomonę. Moterų ir kitų diskriminuojamųjų grupių biografinio pasakojimo tyrimais siekiama atskleisti engiamųjų kentėjimą, jų patiriamus pokyčius ir išsilavinimą, kartu kritikuojant dominuojantį diskursą apie engiamas grupes (pvz., Schütze 2003; Riemann 2003; Gültekin et al. 2003). Biografinis metodas leidžia parodyti, kaip tradicinis diskursas, naudodamas tradicines biografijos formas (dominuojančių klasių atstovų), nutylėdavo, nustumdavo ar klaidingai vaizduodavo engiamas grupes. Kita vertus, biografinis pasakojimas įgalina ir išlaisvina engiamas grupes (moteris, migrantus, juodaodžius) (pvz., Comerford, Fambrough 2002). Biografinis tyrimas gali virsti politiniu aktu, kai siekiama išgirsti autentišką nuskriaustųjų, engiamųjų balsą, o ne prisitaikyti prie dominuojančių balsų, didžiojo pasakojimo. Be feminizmo, papildomą

stimulą biografiniam metodui davė kultūros studijos, kurios siekia tirti istorines ir kultūrinės praktikas, marginalų subjektyvumą, taip pat kaip *standpoint* (išvertus iš angl. k. „požiūris“) feminizmo pabrėžiamą vietinį ir situacijos bei padėties nulemtą žinojimą (angl. *local knowledge, situated knowledge*).

Standpoint feminizmo atstovai, kritikuodami totalizuojantį, unifikuojantį požiūrį į moters prigimtį, išklėle moterų patirties ir identitetų įvairovės idėją. Tokia kritika sutampa su poststruktūralizmo autorių (G. Deleuze'o, J. Derrida, M. Foucault, J. Butler) plėtojamomis idėjomis apie tapatumą ir identitetą. Butler lyties performatyvumo, daugybinio kartojimo idėja atskleidžia tradicinę tapatumo ir identiteto logiką kaip pažįstamų veiksmų ir įpročių pastovų kartojimą naudojant reguliatyvius ir disciplinuojančius režimus.

Feministai kritikuoja teigiamą ir vaizduojamą moterų patirties universalumą panašiai, kaip prieš tai buvo kritikuojama „vieninga visuomenė“ tradiciniame maskulinistinių socialinių mokslų androcentriškame diskurse. Feministinių *standpoint* teorijų šalininkai, juodojo feminizmo ir kitų feminizmo atmainų atstovai (šis sąrašas gali būti gana ilgas: juodaodės moterys, lesbietės, darbininkės, tautinių ir rasinių mažumų moterys, migrantės, pokomunistinės Rytų Europos moterys, neįgaliosios ir t. t.) kritikuoja bendrą moters sampratą ir moterų pasaulio idėją, nes jų išėities taškas yra baltųjų, Vakarų pasaulio, vidurinėsios klasės moterų patirtis ir vertybės. *Standpoint* feminizmo atstovės teigia, kad moterys yra skirtingos, turi savitą patirtį, esančią toliau nuo centro, kuriam atstovauja baltaodės, vidurinėsios klasės Vakarų moters samprata. Taip pat formuojasi nauja *standpoint* feminizmo epistemologijos nuostata, jog pažinimo procesas yra ne universalus, o veikiau dalinis, vietinis, diskursyvus ir priklausantis nuo situacijos (angl. *situated knowledge*).

Susilieję su postmodernizmo idėjomis, feministinėje *standpoint* teorijoje atsisakoma esencializmo ir privilegijuotos moterų pažinimo pozicijos, iškeliamą daugybinių tiesų, daugybinių identitetų idėja. Marginalioms grupėms priklausantis tyrėjas ar tyrėja, turintis(-ti) skausmingą socialinę patirtį, atsiduria pažinimą skatinančioje, kūrybingumą žadinančioje padėtyje. Kaip teigia Collins (1991), socialinė tyrinėtoja juodojo feminizmo atstovė, „intelektualai marginalai“, „svetimi“ pasižymi ypatinga požiūrio į tikrovę perspektyva socialiniuose moksluose, ypatinga pasaulėžiūra. Tikima, jog kritinis žvilgsnis, kurį jie pasitelkia akademinėje sferoje, jų ypatinga padėtis ir „buvimas tarp“, „anapus ir drauge viduje“ gali tapti didžiuliu privalumu, kūrybiškai keičiant akademines disciplinas. Panašiai ir kitos feministinių *standpoint* teorijų atstovės unikalią moterų patirtį laiko ypatingos tyrinėtojo patirties šaltiniu. Zimmerman (1991) aptaria savitą lesbiečių socialinio pasaulio suvokimą, kuriam būdingas gebėjimas matyti ypatingą emocinį ryšį tarp moterų. Šis pažinimo būdas, anot autorės, galys praturtinti heteroseksualią feministinę analizę.

Standpoint nuostatą papildanti postmodernioji prieiga socialinių mokslų metodologijoje suartina feministinį ir kultūros studijų tyrimus, įteisina „kito“ poziciją: juodojo, postkolonijinio, *queer* socialinio mokslo perspektyvą,

padedančią plačiau, giliau pažinti socialinį pasaulį. Skirtingos patirties, skirtingų identitetų aprašymas, įsijautimas ir įsiklausymas į skirtingus pasaulius suponuoja, anot Braidotti (1994), nomadizmą kaip epistemologinę poziciją, naujojo alternatyvaus subjekto padėtį tiek feminizme, tiek kultūrų tyrinėjimuose. Pasitelkus nomadizmo kaip noro klajoti, keisti vietas ir gyventi be pastovių namų metaforą, atsiskleidžia postmodernaus tyrėjo, mąstytojo, kūrėjo epistemologinė nuostata ir identiteto tipas – neprisirišti prie nusistovėjusių ir dominuojančių diskursų, būti pasiruošusiam pereiti nuo vieno identiteto prie kito, atsisakyti esencialistinės vienybės, siekti panaikinti disciplinines tyrinėjimo ribas.

Remiantis šia epistemologine pozicija, lytis taip pat praranda savo privilegijas, ją, kaip ir kitus identitetus, pradedama griauti. „Griaunant lyties sąvoką siekiama peržengti binarinio mąstymo ribas – lyčių daugėja, jos keičiasi. Lysis tampa abejotina ir nepastovi, neaišku, ką ji reiškia. Kyla abejonių dėl lyčių skaičiaus – atrodo, kad jų yra daugiau nei dvi... Lysis arba seksualumas nėra marginalizavimo priemonė, nes jų reikšmės ir materialios išraiškos formos iš esmės yra laisvos, savarankiškos, sutartinės“ (Koivunen, Liljestroem 1998, 229). Įsitvirtinant postmoderniam diskursui ir poststruktūralizmui, pereinant prie individualių, daugybinių ir tekančių, fluidinių identitetų sampratos, blėsta suvokimas, jog socialinis pasaulis yra aiškių socialinių grupių (pvz., moterų ir vyrų, baltųjų ir juodųjų ir t. t.) ir identitetų santykių arena. Lygiagrečiai moterų patirties įvairovės ir daugybiškumo idėjai atsiradusiose vyriškumo studijose iškyla samprata apie daugybinius vyriškumus (Connell 2009).

Jau juodajame ir *standpoint* feminizme išryškėjusi universalios, totalizuojančios moterų sampratos kritika sutampa su vyriškumo studijų keliama mintimi apie didėjančią vyriškumo įvairovę ir nehegemoninio vyriškumo tipų įsitvirtinimą. Konstruktivistinis požiūris į identitetus (pvz., moters prigimtį) skatina feministus pripažinti lyčių formavimosi, socialinio konstravimo variacijas. Analogiškai vyriškumo studijų atstovai žiūri į vyriškumą kaip į istoriškai kintantį, daugybinį, pabrėžia vyriškumų konstravimo ir valdžios, galios santykių sudėtingumą, aptaria vyriškumo formavimo, konstravimo variacijų, įvairių vyriškumo tipų sampratą. Taigi daugybinio vyriškumo idėja atitinka feminizmo teorijoje suformuluotą sampratą apie skirtingas moteriškumo formas, besiformuojančias įvairiuose kultūrinuose, socialiniuose ir instituciniuose kontekstuose.

Panašiai kaip *standpoint* ir postmodernusis feminizmas gilinasi į kultūriškai, socialiai savitas moteriškumo patirtis, vyriškumo studijos susijungia su kultūrinėmis studijomis; gausūs etnografiniai tyrimai atskleidžia vyriškumo formų įvairovę istoriniuose, kultūrinuose, instituciniuose kontekstuose. „Šiuo metu vyraujančios maskulinizmo studijų krypties, besiremiančios feminizmu ir lyčių studijomis, tikslas – parodyti, kad vyriškumo formos yra istoriškai sukonstruotos, kaičios ir dažnai atsitiktinės“ (Tereškinas 2011, 38). Pabrėžiant diskursyviąją identiteto prigimtį ir deesencializuojant lytį, vyriškumai ir moteriškumai

gali būti analizuojami kaip socialiai sukonstruoti, neaiškūs ir „tekantys“, besikeičiantys, tarpstantys nuolatinių derybų procese.

Taigi nuo pat vyriškumo studijų atsiradimo vyko dialogas su feministinės perspektyvos atstovais. Kaip rašo vyriškumo studijų atstovė Breger (2008), šios studijos yra feministinis, vyrų ir antirasistinis projektas. Be vyriškumo formų ir tipų įvairovės idėjos, vyriškumo studijų atstovams svarbu plėtoti hegemoninio vyriškumo kritiką, analizuoti hegemoninio ir jam pavaldžių, marginalizuotų vyriškumų santykį. Būtent hegemoninio vyriškumo kritika suartina vyriškumo studijas su feminizmu. Vyriška hegemonija yra klasės, rasės ir seksualumo apibrėžta valdžios artikuliacija konkrečiame socialiniame istoriniame kontekste. Anot Connell ir Messerschmidto (2005), per hegemoninį vyriškumo tipą veikia hierarchija, kurioje, viena vertus, vyrai dominuoja moterų atžvilgiu, kita vertus, įtvirtinami hierarchiniai vyrų santykiai, kai nuo hegemoninio vyriškumo nukrypstantys vyriškumo tipai yra marginalizuojami. Minėdami konkrečius vyriškumo tipus (hegemoninis vyriškumas, su hegemoniniu bendrininkaujantis / prisidedantis (angl. *complicit masculinity*), pavaldieji subordinuoti vyriškumai (homoseksualusis, moterų turimas vyriškumas (angl. *female masculinity*), neįgalųjų vyriškumas), autoriai vis dėlto kritikuoja vyriškumo statiško tipologizavimo idėją ir pažymi vyriškumo tipų neapibrėžtumą, kaitumą ir dinamiką. Gilinantis į socialinį skirtingų vyriškumų konstravimo kontekstą galima atskleisti savitą vietinę, nacionalinę vyriškumo tipų sklaidą, kuriai būdingas dinamiškumas ir istorinės kaitos situacija.

Šiuo metu vyriškumo studijų atstovai, įvairiose šalyse atlikdami kokybinius tyrimus, analizuoja įvairias vyriškumo patirtis. Kaip teigia Connell ir Messerschmidtas (2005), nežiūrint globalumo įtakos vyriškumo tipams, vis dėlto prasminga tirti vyriškumus kiekviename vietiniame, nacionaliniame kontekste. Lietuvos vyriškumo studijų atstovas Tereškinas (2011) nagrinėja vyrų darbininkų, pagyvenusių vyrų, gėjų, neįgalųjų, sekso darbuotojų ir kitų tipų patirtis. Svarbu ne tik aprašyti tipus, bet ir atskleisti įvairių struktūrų bei institucijų vaidmenį formuojant hegemoninio ir jam pavaldžius, marginalius vyriškumo identitetus. Svarbu atskleisti, kaip švietimo sistema, socializacijos institutai, darbo vietos ir organizacijos, medijos, įvairios veiklos (pvz., sportas, karinė sfera ir t. t.), viešasis diskursas kultūriškai ir socialiai unikaliu būdu formuoja vyriškumą.

Vyriškumo studijoms besivystant ir drauge patiriant feminizmo teorijos ir metodologijos įtaką, ypatingą reikšmę įgyja biografinis metodas, leidžiantis atskleisti diskursyvinį identitetų formavimąsi, identitetų kaitą įvairiais žmogaus gyvenimo laikotarpiais. Įsitvirtinant postmoderniam diskursui ir, kaip mini Wengraf et al. (2002), po lingvistinio-tekstinio posūkio, pereinama prie individualių, daugiabinių ir „tekančių“, fluidinių identitetų sampratos. Šiame kontekste biografinis tyrimas leidžia perteikti socialinio pasaulio kultūrinę įvairovę, padeda atsakyti totalizuojančio, unifikuojančio ir savitumus nivelinančio požiūrio. Viena vertus, šis metodas įgalina suprasti identitetų ir socialinių

praktikų įvairovę, atskleisdamas atskiro, unikalaus žmogaus gyvenimą; kita vertus, atveriamą to paties asmens identiteto įvairovę ir kaita gyvenimo perspektyvoje, visų jo „aš“ įvairovę ir visumą.

Biografija kaip pasakojimas ir tekstas išryškina kultūriškai savitus moteriškumo ir vyriškumo diskursyvius identitetus. Šiuo atveju teksto ir tikrovės skirtumas pasidaro nebeaiškus. Feministinė epistemologija pradėta sėkmingai taikyti tiriant vyrų subjektyvumą (pvz., tiriant homoseksualių vyrų biografijas) (Ryan 2006). Connell (1995) naudojo feministinę epistemologiją savo tyrimuose su vyrais. Gyvenimo istorijos metodas Connell (1995) suteikia žinių apie asmens patirtį, ideologiją ir subjektyvumą. Taikant biografinį metodą, vyrų subjektyvumo tyrimai atskleidžia, viena vertus, kad mūsų visuomenėje konstruojamas dominuojantis ir hegemoninis vyriškumas, kita vertus, konkrečių žmonių gyvenimo trajektorijoje formuojasi įvairūs saviti vyriškumo tipai. Be to, anot Connell ir Messerschmidto (2005), gyvenimo istorijų tyrimai perteikia vyriškumo dinamiką, vidinį sudėtingumą ir prieštarumą, įtampą ir daigialypiškumą.

Biografinis naratyvas, viena vertus, išreiškia asmeninį „aš“, gyvenimo patirtį, kasdienės individo patirties konstravimą, kita vertus, subjektyvumas atskleidžiamas platesnių socioekonominių struktūrų kontekste. Individualios subjektyvios reikšmės nagrinėjamos kultūriniame kontekste, parodant žmogaus situaciją ir padėtį visuomenėje.

Biografinis metodas – vienas tiksliausių tyrimo metodų, suteikiantis galimybę tyrimo dalyviams savo kalba atskleisti netipinę patirtį. Gyvenimo istorijos, naratyvai, (auto)biografijos apima ne tik subjektyvumo reikšmes, bet drauge leidžia išvelgti ir objektyvias socialines struktūras. Rekonstruodami savo praeitį, tyrimo dalyviai dažniausiai perteikia ir kolektyvines patirtis, susijusias su kultūra, ekonominėmis struktūromis, lytimi, visuomenės nuostatomis. Biografinis metodas – tai lyg pokalbis su pačiu savimi, iš naujo atrandant save, apibrėžiant savo identitetą, atskleidžiant „kas aš esu“ ir „koks aš esu“. Tai dialogas tarp savęs ir visuomenės, tarp tikrojo ir idealiojo „aš“, visuomenės apibrėžto „aš“, buvimo tam tikros lyties, t. y. moterimi ar vyru. Kiekviena kultūra ir visuomenė yra nustačiusi tam tikrus lyties, profesijos, išsilavinimo ir kt. standartus, į kuriuos bando įsisprauti netradiciniai žmonės (pvz., vyrai, dirbantys socialinės globos srityje, ir pan.). Biografija yra metodas, įgalinantis suprasti, kaip tampama tu, kas asmuo yra čia ir dabar.

Feministinės metodologijos teoretikė Reinharz (1992) naratyvo svarbą laiko galimybe išvelgti socialines problemas individualiose istorijose. Jeigu feministams biografinis metodas yra būdas atskleisti moterų situaciją patriarchalinėje, rasistinėje, etnocentriškoje visuomenėje, tai vyriškumo studijose biografinis metodas leidžia tirti marginalizuotų, pavaldžių vyriškumo atstovų padėtį ir marginalizavimo situaciją bei suteikti balsą tiems, kuriuos engia normatyvinę hegemoninę vyriškumą ginančios struktūros. Biografinis tyrimas leidžia ne tik parodyti vyrų marginalizavimo procesą, bet kartu atskleisti išlikimo, savo gyvenimo sutvarkymo istorijas.

Moteryų biografijas tiriantys autoriai pabrėžia poreikį tiriant biografijas stengtis ne konstruoti moters kaip aukos situaciją, o panaudoti biografinį tyrimą kaip įgalinimo priemonę. Pavyzdžiui, jau minėtos autorės Comerford ir Fambrough (2002) laiko biografijų pasakojimo ir biografinį tyrimą politiniu aktu ir taiko šį metodą moterų sąmoningumo didinimo grupėse moterų solidarumui ugdyti. Viena vertus, tai padeda suvokti panašumą, kita vertus – suprasti patirčių ir kontekstų skirtingumą, dekonstruoti esencialistines lyties sąvokas. Naujausiuose moterų biografinio pasakojimo tyrimuose kritikuojamas pernelg didelis kančios ir engimo pabrėžimas, viktimizacija neatskleidžiant, kaip tiriamieji išlieka, išsilaisvina, susitvarko su gyvenimu (pvz., Gültekin et al. 2003). Taigi biografinis metodas turi turėti įgalinimo, išlaisvinimo funkciją.

Feministinė epistemologija išskėlė klausimą apie tyrėjo ir tiriamojo hierarchinius santykius tradiciniame socialiniame tyrime, kuriame taikomi kiekybiniai metodai. Panaši kritika būdinga ir taikant biografinį tyrimą vyriškumo studijose. Tikima, kad biografinis naratyvas gali būti plėtojamas tik esant abipusiškumui, įsijautimui, pasitikėjimui, nehierarchiniams santykiams tarp pasakojančiojo apie savo gyvenimą ir pasakojimą skatinančio bei interpretuojančio tyrėjo. Apie tokį tyrėjo ir tiriamųjų pasitikėjimą rašo Ryan (2006), pateikdamas gėjų biografinio naratyvo interviu. Anksčiau aptarta *standpoint* feminizmo atstovės Collins (1991) tyrėjų kaip „intelektualų marginalų“, „svetimų“ idėja puikiai taikoma ir vyriškumo studijose. Nemažai marginalizuoto vyriškumo patirtis analizuojančių tyrėjų remiasi asmenine marginalizacijos išgyvenimo patirtimi, kuria kaip pagrindu remiasi interpretuodami duomenis. Vyrų tyrėjų padėtis ir buvimas „tarp“, „anapus ir drauge viduje“ leidžia vertinti reiškinį ir kaip mokslininkui, ir kaip žmogui, kuris išgyvena panašius dalykus.

Anksčiau pateikti feminizmo ir vyriškumo studijų apibūdinimai neabejotinai byloja apie jų teorinį ir metodologinį bendrumą ir panašumą.

Metodologija

Atsižvelgdamos į biografinio metodo suteikiamas galimybes, apibrėžtas feministinėje metodologijoje, ir remdamosis vyriškumo tipų įvairovės samprata bei pritardamos hegemoninio vyriškumo kritikai, ėmėme interviu iš vyrų socialinių darbuotojų. Tyrime dalyvavo septyni vyrai, dirbantys, studijuojantys arba studijavę socialinį darbą arba dirbantys darbą, artimą socialiniam darbui. Buvo taikyta mišri, t. y. kriterinė, patogioji ir „sniego gniūžtės“, atranka. Kriterinė atranka taikoma tada, kai imties vienetai iš populiacijos yra atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų. Renkant tyrimo dalyvius buvo vadovojamasi tokiais kriterijais:

- Atrinkti tie socialiniai darbuotojai vyrai, kurie šiuo metu dirba socialinį darbą.
- Atrinkti tie socialiniai darbuotojai vyrai, kurie šiuo metu

studijuoja socialinį darbą arba yra baigę su socialinio darbo studijomis susijusius mokslus.

- Atrinkti tie socialiniai darbuotojai vyrai, kurie šiuo metu dirba socialinį darbą, bet neturi atitinkamo išsilavinimo.

Patogioji atranka taikyta tyrimo pradžioje, pasirenkant lengviausiai prieminamus tyrimo dalyvius, kuriuos tyrėjos pažinojo iš savo praktinio lauko bei studijų. „Sniego gniūžtės“ atranka taikoma, kai patys tyrimo dalyviai tyrėjui pasiūlo tyrimo vertus vyrus, galinčius pasidalyti savo unikalia patirtimi. Tyrimo metu buvo imti 7 interviu iš socialinių darbuotojų vyrų, kurie buvo nuo 26 iki 59 metų amžiaus. Ilgiausiai trukęs interviu – 1 val. 45 min., trumpiausiai – 45 min., vidutiniškai interviu truko 1 val. 10 min. Tyrimo duomenys buvo įrašyti į diktofoną, gavus žodinį tyrimo dalyvių sutikimą; vienas tyrimo dalyvis nesutiko, kad jo papasakota gyvenimo istorija būtų įrašoma, todėl tyrėja raštu žymėjosi pagrindines tyrimo dalyvio išsakomas mintis (šiam straipsnyje šio tyrimo dalyvio interviu nenaudojamas). Duomenys buvo renkami 2010 m. vasario–kovo mėnesiais Kaune, Šiauliuose ir Klaipėdoje.

„Barti su pagraudenimu“: vyriškos biografijos ypatumai

Vyriškumo studijų atstovų Connell ir Messerschmidto (2005) pabrėžiama sudėtinga ir įvairi hegemoninio vyriškumo konfigūracija, specifinė jos raiška įvairiuose kultūrinuose, socialiniuose, instituciniuose kontekstuose skatina mus tirti vyriškumo tipų sklaidą profesinėje veikloje ir profesinėje biografijoje. Kokie įvykiai, veikla ar elgesys iliustruoja norminę vyrišką biografiją? Koks darbas ir profesinė veikla atitinka norminio hegemoninio vyriškumo idealą, tinkamiausią ir garbingiausią būdą būti vyru konkrečioje visuomenėje? Ar tai reiškia būti lyderiu, kuriam sekasi ir kuris pasižymi stipraus ir ambicingo vyro savybėmis? Ar tai reiškia būti vadovu, amatininku, kvalifikuotu specialistu? Pagal įvairių sferų doktriną (Rescin, Padavic 1994, cit. iš Kreimer 2004), tradicinėje visuomenėje apibrėžiamos tinkamos darbo vietos moterims ir vyrams. Iš vyro visada tikimasi, jog jis atliks technišką darbą, o moteris – darbą, susijusį su santykiais, emocijomis, parama, globa. Vyrų vertybių ir elgsenos modelių tyrimas „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“ (2002) atskleidė, jog svarbiausios normalaus vyro savybės, pasak pačių tyrime dalyvavusių vyrų, yra gebėjimas uždirbti pinigų, nagingumas, mokėjimas atlikti vyriškus buitines ir techninius darbus, vaikų aprūpinimas ir priežiūra bei savo moters globojimas.

Norminėse nuostatose ir stereotipuose įsitvirtinusi vyro biografija numato atitinkamus vyriškus darbus ir profesijas: baigiu mokslus, gaunu tinkamą profesiją, dirbu tinkamą vyrišką darbą, kylu karjeros laiptais, tampa vadovu, lyderiu, lydimu sėkmės ir gaunančiu didelį atlyginimą. Tačiau kas nutinka, jeigu realaus vyro biografija neatitinka šios hegemoninio vyriškumo schemas? Kas

nutinka, jeigu vyras peržengia vyriškų ir moteriškų darbų ribas ir įgyja tradiciškai moteriška vadinamą profesiją? Ši specifinė horizontalios lyčių segregacijos įveikos patirtis ir iššūkis hegemoninio vyriškumo idealo piešiami vyriškos profesinės veiklos normai ir paskatino mus tirti, kaip socialiniai darbuotojai vyrai konstruoja ir apmąsto savo profesinį tapsmą ir profesinę biografiją.

Remdamasis biografinio naratyvo tyrimuose keliamo vieno pradinio klausimo metodika, tyrimo dalyviams pateikdavome klausimą: „Papasakokite nuo pradžių apie savo gyvenimą, kaip ir kas jame įvyko, kad tapote socialiniu darbuotoju?“ Taip prasidėdavo mūsų tyrimo dalyvių pokalbis su savimi, vyriškas vyro, turinčio moterišką profesiją, naratyvas. Vyrų profesinės biografijos, persmelktos ieškojimo ir kančios prasmių, atskleidė tapsmo socialiniais darbuotojais fenomeną. Atsakydami į klausimą, kaip jie tapo socialiniais darbuotojais, savo pasakojimuose tyrimo dalyviai stengėsi viską perteikti remdamiesi tiksliais datomis, tiksliais įvykiais iš jų profesinės praktikos, pasakojimo ataskaitos tašku dažniausiai pasirinkdami studijų pradžią. Be užuolankų ir vaikystės ar paauglystės smulkmenų, jie pasakodavo apie tai, kas yra labiau apčiuopiama ir nuo kur prasideda vyro kelias – nuo įgytos profesijos. Vėliau buvo aptariama darbinė karjera, kol vyrai tarsi tylomis priėjo prie juos ištikusios gyvenimo krizės. Vyrų biografijos beveik nieko neatskleidė apie jų šeimas, asmeninius gyvenimus, gilesnius jausmus, skaudžius išgyvenimus. Nors tam tikros krizinės situacijos buvo vienas lemiamų veiksmų, paskatinusių vyrus pasukti į socialinio darbo sritį, jos nebuvo plačiai papasakotos, nebuvo atskleista, kaip krizė užklupo, kaip į ją reagavo šeima ir artimieji.

Krizinės situacijos buvo esminės vyrams pasukant į socialinio darbo sritį ir pakeičiant savo ankstesnę profesiją. Visi pokalbyje dalyvavę vyrai savo profesinio gyvenimo pradžioje įgijo profesijas, nesusijusias su socialiniu darbu. Tyrimo dalyvis Jonas, kažkada buvęs gidu, bandęs kurti verslą, dabar dirba specialiojoje mokykloje, teikdamas pagalbą vaikams ir siekdamas žinių socialinio darbo magistrantūroje. Karolis savo profesinį kelią pradėjo nuo edukacinio darbo, vėliau dirbo švietimo sistemoje, dabar jo darbas susijęs su vaikais. Jis pirmąsias studijas baigė Teologijos fakultete, dirbo su vaikais, kol galiausiai suprato, jog nori studijuoti ir dirbti socialinį darbą. Tauras, anksčiau pragyvenimui užsidirbdavęs muzikuodamas, dabar teikia pagalbą nuo priklausomybės besivaduojantiems vyrams. Nojus ilgą laiką buvo darbininku, o šiuo metu yra socialines paslaugas teikiančių organizacijų vadovas, dvasinis mokytojas. Žilvinas, studijų metais bandęs dirbti socialinio darbo profesijai artimoje srityje, vėliau pasuko į privatų sektorių, kol buvo pakviestas dirbti socialines paslaugas teikiančios organizacijos vadovu. Beveik visų vyrų gyvenime socialinis darbas buvo ne pirmoji profesija – jiems tai buvo savęs atradimo, krizės įveikos, naujo gyvenimo kūrimo pradžia ar sutiktų žmonių įtakos pasekmė. Socialinio darbo profesiją vyrai pasirinko patyrę tam tikrų išgyvenimų ir susiklosčius aplinkybėms. Atskleisdami savo biografinį kelią, jie atsakė į klausimą, „kas aš esu“, ir atskleidė savo subjektyvų tapsmą.

Beveik visų tyrimo dalyvių papasakotos istorijos rodo, jog tam tikri

gyvenimo įvykiai (asmeninės problemos, kriziniai įvykiai, žingeidumas patirti, kas anksčiau nepatirta) vyrų profesinę karjerą pasuko kitu keliu. Juos tarsi ištiko hegemoninio vyriškumo krizė: neįvykdę visuomenės keliamų reikalavimų ir nerealizavę savęs, jie įklimpo į alkoholio, narkotikų liūną, t. y. priėjo lemiamą momentą, pakeitusį jų gyvenimus.

Kaip teigia Giddensas (2000), biografinis pasakojimas atspindi virtualią lūžių, praradimų, priverčiančių imtis derybų, o kartu ir pasinaudoti naujomis galimybėmis. Individuali žmogaus saviraiška – tai galimybių ir rizikos pusiausvyra, suteikianti leidimą palikti praeitį už savęs. Mūsų tyrime dalyvavę vyrai atskleidė sąmoningą norą rizikuoti, savo derybas dėl reikšmingų gyvenimo permainų, atsivėrusias naujas galimybes įvykus asmeninei krizei – susidurta su nedarbu, ieškota naujo darbo, užmegztas naujas ryšys, pradėta gydytis nuo priklausomybės, blaškytasi tarp skirtingų sričių. Krizinis įvykis buvo vienas svarbiausių dalykų, dėl kurių vyrai atėjo į socialinio darbo sritį: tai skyrybos šeimoje, priklausomybė nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, asmeninės problemos, nepasitenkinimas ir nusivylimas savo profesine veikla, sveikatos pablogėjimas. Krizės įveikimas, pasitikėjimas savo jėgomis, tikėjimas savimi ir Dievu, stabilumo siekis – visa tai atvėrė vartus į socialinio darbo pasaulį.

Gyvenimo krizę vyrams nebuvo lengva atskleisti: „Apie šitą dalyką nenoriu pasakoti“, – tepasakė Karolis, papildomiems tyrėjos klausimams palietus kardinalius gyvenimo pokyčius. Lyčių skirtumus komunikacijoje tiriančios L. Stundžės (2009) teigimu, vyrų kalba yra tiesi ir įtikinama, jie vengia atskleisti jausmus ir intymias detales, nes tai gali juos padaryti silpnus ir pažeidžiamus. Dažniausiai vyrai į pagalbą pasitelkia abstrakcijas ir bendruosius terminus, kurie neatskleidžia turimos patirties ir jausmų. Kalba jie yra linkę kontroliuoti pokalbį, parodyti savo statusą ir išsaugoti nepriklausomybę. Mūsų tyrimo dalyvių pasakojimai gana abstraktūs, neatskleidžia gilesnių jausmų, emocijų, išgyvenimų. Išimtis būtų tyrimo dalyvio Jono papasakota istorija. Jonas daugiau nei kiti dalyviai pasakojo apie savo gyvenimą, minėjo savo sūnų gimimą, atvėrė tam tikras savo vedybinio gyvenimo detales, apibūdindamas nelaimingam vedybiniam gyvenimui būdingus santykius su žmona. Tačiau šie santykiai nėra paaiškinami ir giliau neanalizuojami. Šiuo atveju išryškėja moterų ir vyrų pasakojimo ir jausmų raiškos skirtumai. Kalbėdami apie vyrų parašytas biografijas, autoriai feministai išskiria pasakojimo linijiškumą, progreso formos pasakojimą, sąmoningai konstruojamą identiteto vientisumą ir visumiškumą. Pasak moterų ir vyrų biografijas tiriančios Meščerkinos (Мещеркина 1999), moteriškoms biografijoms ir pasakojimui būdingas perėjimas nuo *Aš prie Mes* (šeima, giminė, artimi draugai ir t. t.). Moterys apibrėžia savo socialinį statusą, nusakydamos savo ryšį su socialinėmis grupėmis (šeima, artima ir plati giminė). Jos labiau susitelkia ne ties socialiniais, politiniais, profesiniais, filosofiniais aspektais, o ties šeimos ir namų erdve, namų užsiėmimais ir rūpesčiais, savo „namų reikalais“. Taigi moteriškas prisistatymas, reprezentacija, kitaip nei vyriška, vyksta per kitus (kitus vyrus ar moteris). Moterys nuo vaikystės

yra linkusios reikšti emocijas, verkti, kai skauda, pasakoti istorijas, o berniukai mokomi neverkti, sulaukyti savo jausmus.

„Čia buvo tokių asmeninių problemų šeimoje, kad aš ėjau į nežinią“, – teigia Karolis, tačiau daugiau apie tai nekalba. Tereškinas (2011), ėmęs pusiau struktūruotus interviu iš sunkių fizinį darbą dirbančių vyrų, daro išvadą: vyrai, susidūrę su emociniu vakuumu kasdieniniame gyvenime, jaučiasi negebą ir nenorį išreikšti savo jausmų. Tyrėjas pastebėjo, kad skaudūs išgyvenimai nustumiami į šalį („nenoriu prisiminti, nenoriu pasakoti“). Panaši situacija matyti ir Jono bei Karolio pasakojimuose, kuriuose skaudūs išgyvenimai plačiai nenauginėjami. Daugiausia nutylėta palietus šeimos klausimus. Galima tik spėti, jog šio nutylėjimo pagrindas – gėdos ar kaltės jausmai:

[Verslas] tyliai nusibaigė, ir aš, tiesą pasakius, buvau dideliame pijokystės laikotarpyje, aš padoriai gerdavau, linksmindavausi. <...> Ir prasidėjo toks <...> laikotarpis, tuščias sakytiau: darbo nėra, badauti netekdavo, aplinkiniai pajuokaudavo, kad greitai persikelsi į šilumines trasas gyventi (Jonas, 59 m.).

Tauras (52 m.) atskleidžia narkomanijos patirtį:

Ir teko panirti į tų kvaišalų jūrą, aišku, iš pradžių tai buvo euforija, vėliau buvo sudeginti visi tiltai su artimaisiais, prarasta šeima, prarasti darbai, prarasta sveikata, garbė, santykiai su žmonėmis. Narkotikai tiek sugriovė gyvenimą, kad pasidarė tokia tuštuma, toks kosmoso liūdesys, kad galvojau apie savizudybę, nebūtį. Apėmė depresinės nuotaikos.

„Per alkoholizmą praradau savo šeimą, mano žmona su manimi išsiskyrė, buvo du vaikai“, – teigia Nojus (52 m.), aiškiai įvardijęs ir nenuslėpęs, kas nutiko. Tiek Tauro, tiek Nojaus gyvenime tikėjimas Dievu buvo vienas svarbiausių faktorių, kurie juos atvedė į socialinio darbo sritį ir leido įveikti krizę. Tikėjimas jiems suteikia jėgų dirbti, semtis idėjų, trokšti daryti gerus darbus. Šie vyrai nenuslėpė ir nenutylėjo šių gyvenimo patirčių, kurios pakeitė jų gyvenimą; priešingai, jie jomis dalijasi kasdieniniame gyvenime su žmonėmis, kuriems ta patirtis gali padėti.

Socialinio darbo sritis tradiciškai yra laikoma moteriška profesija, susijusia su santykiais, globa, emociine parama. Kaip vyrams sekasi dalytis skaudžia gyvenimo parama, kai jie nuo vaikystės, anot Chodorow (1984), yra kur kas dažniau sąmoningai mokomi būti vyrais negu mergaitės būti moterimis? Vyriška identifikacija yra daugiausia lyties vaidmens identifikacija, o moteriška identifikacija yra daugiausia motiniška: vyrai yra labiau linkę tapatintis su kultūriniais vyriško vaidmens stereotipais, o moterys – ypač su savo mamų vaidmeniu. Todėl vyriškumo identifikacijos procesai pabrėžia skirtingumą nuo kitų, emocinių santykių neigimą ir kategoriškus universalius vyriško vaidmens komponentus. Moteriškumo identifikacijos procesai yra santykiniai, o vyriškumo identifikacijos procesai neigia santykius (Chodorow 1984).

Mūsų tyrime dalyvavę vyrai, pasukę į socialinio darbo sritį, stengiasi išlaikyti vyrišką galią ir poziciją, stengdamiesi nesumenkinti savo atliekamo vaidmens darbe ir sustiprinti savo funkcijas. Karolis (50 m.) yra valstybės tarnautojas, tačiau, apibūdindamas savo darbo pobūdį, atskleidžia galios poziciją: „mes dirbame komandoje <...> priiminėju sprendimus“. Tadas (26 m.), nusakydamas savo darbo pobūdį, aiškiai įvardija, jog jis yra vadovas, turintis autoritetą:

Aš esu grupės vadovas, kuris konstruoja mūsų grupės veiklą, sprendžiu problemas, atvejus. Esu grupės vadovas, ir nuo manęs daug kas priklauso šioje grupėje, vaikų elgesyje. Socialinis darbuotojas yra grupės vadovas, jeigu jis yra vyras, tai jis yra autoritetas. O moteris, aš mačiau, kaip dirbo moterys, ir ganėtinai uch moterytės, bet jų neklausydavo, jos nebuvo autoritetas. Tas ir svarbus dalykas yra. Gal moterys galėtų turėti merginų grupes.

Beveik visų tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų vyrų pareigos yra susijusios su vadovavimu: Tauras yra terapinės grupės vadovas, Nojus pats įsteigė du socialinę pagalbą teikiančius centrus ir jiems vadovauja, o Žilvinas (41 m.) yra valstybinės socialines paslaugas teikiančios įstaigos vadovas. Žilvinas aiškiai nurodo, jog jis yra autoritetingas organizacijoje: „Aš turiu pripažinti, kad aš turiu jėgos ir valdžios poziciją. Žinoma, aš esu vadovas, nežinau, kaip būtų, jeigu aš būčiau paprastas socialinis darbuotojas“.

Visi tyrimo dalyviai iš dalies patvirtina vieną iš hegemoninio vyriškumo normų – galios turėjimą. Anot Connell (2005), hegemoninis vyriškumas kontroliuoja hierarchinę vyriškumo sistemą ir dominuoja tiek kitų vyriškumo formų, tiek moteriškumo atžvilgiu. Kaip teigia Tereškinas (2011), hegemoninis vyriškumas taip pat yra susijęs su vyro valdžioje įvaizdžiu – su stiprybe, sėkme, gebėjimais, patikimumu, kontrole. Sėkmė – dar viena savybė, kurią galima būtų priskirti hegemoninio vyriškumo normoms. Tačiau kas yra sėkmė socialinio darbo profesijoje? Beveik visi tyrime dalyvavę vyrai, paprašyti įvardyti sėkmę, ją traktavo skirtingai. Žilvino sėkmės supratimas labiausiai atspindi hegemoninio vyriškumo normas, nes jis kalba apie išorinį įvertinimą ir galutinį rezultatą:

Nežinau, gal aplinkinių įvertinimas ir savęs kaip asmens, aš pats esu patenkintas, esu patenkintas savo darbu. <...> Bet man džiugu, kai būna rezultatas, kai sukuri kažkokią dalelę globos namų, kuri veikia.

Kiti vyrai sėkmę vertina kiek kitaip: ją sieja su dirbamu darbu, atliekama veikla, sėkmė, jų nuomone, yra labiau nukreipta į tai, kad kitam žmogui buvo suteikta pagalba, padėta vėl įgyti orumo jausmą ir funkcionuoti be kitų pagalbos:

Aš negalvoju apie tai [apie sėkmę]. Ar tai yra sėkmė. Gal tai yra nesėkmė. Kiti kai sužino, kur dirbi, užjaučia. Gal tiesiog šiltas bendravimas, priėjimas prie bet kurio vaiko. Net ir konfliktiškiausioje

situacijoje, darbas iš intuicijos, nereikia žinių, bet kartais dirbi iš intuicijos ir pamatai, kad tai atitinka tavo įgytas žinias universitete (Tadas).

Sėkmė asocijuojasi su tiesioginiu socialiniu darbu, procesu, ne tik su asmeniniu indėliu: džiaugiamasi, kai darbas atneša pozityvių rezultatų, kai užmezgamas santykis su bet kuriuo klientu. Socialinis darbas neatsiejamas nuo emocijų, jausmų, bendravimo ir bendradarbiavimo, santykių užmezgimo ir palaikymo. Šiems vyrams taip pat svarbus santykis, ne tik išorinis įvertinimas, aiškiai matomas ir išmatuojamas rezultatas. Tadas santykio užmezgimą sustiprino intuicijos įvaizdžiu. Dažniausiai šis jausmas priskiriamas moterims, kurioms racionalumas nėra būdingas bruožas. Mūsų tyrimo dalyviai, kalbėdami apie santykius, intuiciją ir artimą bendravimą, nurodo savito vyriškumo konfigūraciją: šio vyriškumo tipui priklausantys vyrai yra rūpestingi, dėmesingi, siekiantys atliepti kitų žmonių poreikius, tačiau būtent dėl šių savybių gali atrodyti feminizuoti, silpni, nesavarankiški ir nuo kitų priklausomi. Kartu šie nehegemoninio vyriškumo tipo bruožai priderinami prie tradiciniam vyriškumui priskiriamų savybių – lyderystės, vadovavimo, griežtumo ir tvirtumo. Tyrimo dalyvis Tadas atskleidžia ambicingą tikslą įkurti naują centrą ir būti jo vadovu:

...galbūt aš vienas galėčiau pakeisti, kodėl ne, juk mes ir keičiam. Gal galėčiau pakeisti nusistovėjusį tarybinį pensionatų būvį. Kad iš tokių įstaigų globotiniai galėtų išvažiuoti ne į senelių globos namus, o į savarankiško gyvenimo namus, kurie juos galėtų integruoti į visuomenę, į darbo rinką, į savarankišką gyvenimą, kam jie čia ir yra ruošiami. <...> Tai mano tokia svajonė yra. <...> Aš manau, kad aš galėčiau vadovauti tokiam dalykui. Su šia svajone sieju savo ateitį. <...> Tai yra mano svarbiausias darbas. <...> dabar ieškau pamato, t. y. žemės sklypo. Turiu tokią gražią svajonę. Aš vieną sklypą žiūrėjau ne per seniausius. Aš planuoju savo pinigus investuoti, nors tai atsipirks tik po 10–15 metų. Bet Lietuvoje aš būsiu pirmas, nes monopolininkai teikia tas pačias paslaugas nuo rusų laikų.

Tado tikslas – suteikti tęstinę globą ir rūpintis įstaigos klientais, duoti jiems galimybę integruotis į darbo rinką ir gyventi kiek įmanomą savarankišką gyvenimą. Žinoma, Tadas save mato kaip įstaigos vadovą, imasi konkrečių veiksmų jau dabar: ieško sklypo, nebijo minties apie investicijas. Jame susilieja „standartinio“ norminio vyriškumo savybės su globos, rūpesčio savybėmis, kurios vyrams nėra tradiciškai priskiriamos. Kitas tyrimo dalyvis Nojus, apibūdindamas socialinį darbuotoją vyrą žmonių, turinčių priklausomybių, rehabilitaciniame centre, teigia, jog jis turi būti „iš pašaukimo, geranoriškas, geraširdiškas, turi išgirsti, atjausti, bet tuo pačiu turi būti griežtas. Barti su pagraudėnimu. Ir minkštas, geraširdis, atjaučiantis žmogus, bet kad turėtų tokią poziciją, kai reikia paimti kiek daugiau, tvirčiau“ (Nojus). Tai gali apibūdinti vyrišką globą: tai tyli globa, kai širdyje vyras geras, tačiau žodžiais griežtas, išlaiko tvirtą poziciją, kaip to ir reikalauja hegemoninio vyriškumo idealas. Tai

drauge atskleidžia socialinių darbuotojų vyrų išgyvenamą ir išsakomą svyrimą tarp visuomenėje egzistuojančių hegemoninio vyriškumo bruožų ir naujų atskleidžiamų globos savybių, kurios tradiciškai priskiriamos moterims. Išryškėja naujas vyriškumo tipas ar potipis, kuris apima tiek hegemoninio stipraus, „kieto“ vyriškumo savybes (turėti galią savo rankose, siekti ja disponuoti, būti racionaliam ir griežtam), tiek švelniąsias savybes (globoti ir rūpintis silpnais, tiesti jiems pagalbos ranką, siekti artimesnių santykių ir pozityvaus pagalbos rezultato klientui):

...tikslas – padėti žmonėms. <...> tai reiškiasi – atiduoti dalelytę savęs, atiduoti tai, ką turi sukaupęs, to negali laikyti sau. Mes turime dalintis. Tas bendruomeninis gyvenimas, kam ji sukurta – būtent pagalbai, savipagalbai, nes žmogus turi dovanų, kažkas kaip muziką turi dovaną, kažkas dainuoti, kažkas mokslininkas – yra įvairiausių dovanų. Ir būtent socialinis darbas yra suvienyti tas dovanas ir dalintis jomis vieni su kitais (Nojus).

Informantas kalba apie savigalbą, bendruomeniškumą, savęs atidavimą kitiems, pagalbą kenčiančiam. Tai mažai apmokamas darbas, kuris mažai vertinamas visuomenėje plačiaja prasme. Iš pokalbių matome, kad poreikį globoti ir rūpintis turi ne tik moterys, bet ir vyrai. Jie nebepateisina hegemoninio vyriškumo normos būti vyru, kuris yra ekonomiškai ir emociškai nepriklausomas, racionalus, slepia emocijas, pasižymi fizine stiprybe.

Be to, vyrų biografiniuose pasakojimuose retai buvo minima šeima, nerodyta jausmų ir emocijų, plačiai neanalizuota skaudi patirtis; vyrai stengėsi kalbėti faktais, pateikti pavyzdžių iš darbo patirties, susitelkti ties darbo srities ypatybėmis, praktiškai žvelgdami į profesiją ir savo vaidmenį. Paprašyti palyginti moterį ir vyrą socialiniame darbe, vyrai jiems priskyrė tradicinius lyčių vaidmenis. Vyrų įtraukimą į socialinį darbą jie laikė ir galimybę pasinaudoti abiejų lyčių bruožų ir savybių privalumais:

Vyrų ir moterų psichologijos yra visiškai skirtingos. Todėl skaitau, kad su vyru, jo psichologija turi dirbti tik vyrai, nes šie vieni kitus pažįsta geriau. Moterys reikalingos kolektyve, kad vyrai neatbuktų, nes moterys yra mūsų kolektyve kaip lietutis į sudžiuvusią žemę. Jos įneša gaivumą, mes, vyrai, būname tokie pedantai, jos keičiasi dešimt kartų. Jos įneša tokį chaotiškumą į tą pedantiškumą. Jos kaip lauko gėlių puokštė, ne tik kvapas, bet ir grožis, nes ten puokštė. Todėl su vyrais turi dirbti vyrai ir būti puokštė, t. y. būti kelios moterys. O su moterimis, atvirkščiai: moterų reabilitaciniame centre turi dirbti daugiausiai moterys, nes jos viena kitą geriau supranta. Vyrai turi būti kaip ta puokštė, sunkiems darbams (Nojus).

Bet man moteris visada asocijuojasi su švelnumu, gražumu, gėriu, jos yra kantresnės, vyrą aš matau labiau galintį analizuoti, spręsti, daryti ir priimti sprendimus. Gal mano požiūris ir konservatyvus, bet ta jų sąveika būtų labai puikus derinys. Aš kaip vadovas galėčiau

paskirstyti pareigas moterims ir vyrams, ir tai būtų galima suderinti. Tai galėtų būtų idilija (Žilvinas).

Kalbėdami apie atlyginimą ir užmokestį socialinio darbo srityje, mūsų tyrimo dalyviai paliečia vieną svarbiausių aspektų – darbo pasidalijimą pagal lytį: ne tik tradicinės nuostatos ir lyčių vaidmenys, pagal kuriuos globa priskiriama moterims, bet ir atlygio už darbą skirtumai įvairiose segreguotose veiklos srityse nulemia tai, kad nepakankamai vyrų įsitraukia į globos ir socialinio darbo sritį. Svarstydami apie savo profesinį pasirinkimą ir darbą, mūsų tyrime dalyvavę vyrai analizuoja pajamų aspektą hegemoninio vyriškumo normų ir standartų kontekste:

Bet lyginant kokio statybininko atlyginimą ir mano, yra didelis skirtumas. <...> O kiti galvoja, kaip išlaikyti šeimą, kaip pragyventi. Tai taip ir gaunasi, kad moterys dirba mažiau apmokamą darbą, vyrai ieškojo geriau apmokamo darbo (Karolis).

Bet žiūrėkime, ar tikrai užmokestis buvo vienintelis veiksnys, sąlygojęs tapimą socialiniu darbuotoju. Jeigu vyrukas čia eina, jis žino, ko nori. Vyrukų, kurie dirba, yra nedaug. Nei vienas neturėjo motyvo, kad čia uždirbs, bet jie norėjo ir turi labai neblogus rezultatus. Reikia, taip reikia. Jauni žmonės yra pakankami maksimalistai, tai yra natūralu, jie nori susikurti sau gyvenimą, negarbinga būtų smerkti, kad jie pasirinko vieną specialybę, bet išėjo dirbti kitur. Paimkime ir tą patį šeimos suvokimo modelį. Aišku, jis yra pasikeitęs, bet vyras išlaiko šeimą, tas supratimas yra gajus. O tie vyrukai, kurie yra su pašaukimu, žino, kur eina (Tauras).

Save vyrai suvokia kaip dirbančius mažai apmokamą darbą moteriškoje srityje. Tačiau, išsirinkdami jiems tinkamas hegemoninio vyriškumo savybes, jie, dirbami su klientais, siekia rezultato. Tyrimas atskleidžia, jog vyrams nelenkva dirbti srityje, kurioje dažniausiai dirba moterys. Tačiau atskleidę ir pristatę savo profesines biografijas vyrai tarsi susivokė turintys pašaukimą daryti gerus darbus kitiems, globoti ir dalytis savo patirtimi su kitais. Taigi veikla socialiniame darbe jiems yra susijusi ne tik su vadovavimu, nurodymais ir sprendimų priėmimu, bet ir su praktiniu darbu su klientais. Atrodo, kad tyrime dalyvavusiems vyrams tai sekasi geriau, negu dirbti tradicinį vyrams priskiriamą darbą.

Mūsų tyrimas išryškina biografijos kaip savo identiteto konstravimo, susivokimo ir savęs projektavimo vaidmenį, o tai gali padėti vyrams atrasti savo vietą socialinio darbo srityje. Pasakodami apie save, jie drauge ieškojo atsakymo, kodėl elgėsi vienaip, o ne kitaip; ypač tada, kai jų elgesys neatitiko tradicinių vyrui priskiriamų savybių. Svyravimas ir savotiška įtampa tarp hegemoninio vyriškumo normų ir vyro, kuriam būdinga globa ir rūpestis, vaizdinio atsiskleidžia ir vyrų profesinės biografijos apibendrinimuose:

Sunkiausia yra vertinti. Profesinė biografija, tiesą pasakius, profesija nėra įgyjama, kiekvieną dieną yra tampanti... Aš daugelyje dalykų

esu nepatenkintas savyje: kietakaktiškumu, bet yra dalykų, kuriais aš džiaugiuosi: racionalumas, ieškotojo, medžiotojo instinktas. Šiokie tokie gebėjimai įvardinti, tas dažnai padeda. Patenkintas orientacija profesiniame gyvenime, turiu omenyje, kad ne kokia psichoanalizė, o humanistinė egzistencinė su daugiau egzistencializmo. Visa tai yra raidoje. Šiuo momentu aš patenkintas, kad aš esu toje profesijoje, ir kitokių man nereikia, aš gilinausi šioje profesijoje. Man reikia gylio, man reikia aukščio (Jonas).

„Nepatenkintas kietakaktiškumu, bet džiaugiasi savo racionalumu, medžiotojo instinktais“ – visos šios savybės priskiriamos tradiciniam hegemoniniam vyriškumui. Tačiau Jonas pabrėžia profesinį tapsmą ir kaitą: besiformuojanti profesija, vyraujantis egzistencializmas darbe, gilinimasis į pačią profesiją ir savęs ieškojimas. O Žilvinas, apibūdinamas profesinę biografiją, į klausimą atsako netiesiogiai, labiau apibendrintai ir nepažvelgdamas į save:

Aš labai norėčiau, kad socialinis darbuotojas turėtų autoritetą ir kad žmonės apie jį galvotų kaip ne apie žmogų, kuris kontroliuoja, o apie tokį, kuris man padės. Tiesiog tai yra socialinio darbuotojo autoriteto aukštinimas, o visi kiti dalykai yra žmogus ir yra kitoks supratimas. <...> Noriu matyti profesionalų ir gebantį padėti žmogų ne iš jėgos pozicijos (Žilvinas).

Trokštamas socialinio darbuotojo įvaizdis yra siejamas su autoritetu, tačiau kartu atmetant galios pozicijas. Galima teigti, jog ne tik šeimoje tėvystės vaidmuo formuoja naujus vyriškumo bruožus (globą, rūpestį, emocinį artumą ir empatiją), bet ir socialiniame darbe tradicinės vyrų savybės (fizinė jėga, kontrolė, galia, racionalumas) jungiasi su netradicinėmis vyrų savybėmis – globėjyškumu, jautrumu, rūpestingumu, paslaugumu. Tačiau darbas socialinio darbo srityje, ilgą laiką laikomoje moteriška, vyrams kelia tam tikrą įtampą ir verčia juos blaškytis apmąstant savo identitetą ir prisistatant visuomenei: viena vertus, jie nori būti „kieti“ vyrai, t. y. atitinkti normas, tačiau dirba srityje, kurioje reikia ir jų jausmų, emocijų bei kurti santykius.

Išvados

Biografinis metodas leido suprasti, kaip, pasakodami apie savo gyvenimą ir tapsmą, tyrimo dalyviai apibrėžia vyriško identiteto bruožus socialiniame darbe ir institucinės globos srityje. Vyrų papasakotos profesinio tapsmo istorijos atskleidžia, kaip konstruojamas vyriškasis „aš“ konceptas, kokios yra profesinio gyvenimo kelio trajektorijos ir kokia vyriško identiteto vidinė dinamika iškyla profesinės veiklos kontekste. Tai savo ruožtu padeda suprasti subjektyvų pasaulio, kuriame gyvenama, vaizdą ir savitą vyriškumo modelį. Tyrimo dalyvių aprašyti vyrų socialinių darbuotojų bruožai ir savybės socialiniame darbe atskleidžia vidinį vyriškumo praktikų sudėtingumą, dinamiškumą ir

vidinius vyriškumo prieštaravimus: blaškymąsi tarp tradicinio hegemoninio vyriškumo ir netradicinio vyriškumo, apimančio empatiją ir globą, hegemoninio vyriškumo diskurso raišką vyrų kalboje. Vyrų papasakotos gyvenimo istorijos parodo gyvenimo vingius, krizes, profesijų kaitą, savęs paiešką, samprotavimus apie vyriškumą. Visa tai atspindi sudėtingą vyriškumo dinamiką, savojo „aš“ keitimąsi. Be to, gyvenimo ir profesinio tapimo metu vyriškas identitetas yra daugialypis ir prieštaringas. Viena vertus, vyrai save pozicionuoja hegemoninio vyriškumo atžvilgiu, įvertina savo kasdienes praktikas hegemoninio vyriškumo idealo ir diskurso kontekste. Kita vertus, vyriškumo sudėtingumas ir prieštaringumas pasireiškia, anot Connell ir Messerschmidto (2005), kaip įtampa tarp skirtingų troškimų ir emocijų bei jų kompromisas, kaip pastovus išlaidų, pajamų ir pelno, susijusių su įvairių lyčių strategijų taikymu, skaičiavimas. Mūsų tyrime dalyvavę vyrai atskleidė savotišką įtampą tarp tradicinio hegemoninio vyriškumo bruožų (tvirtumas, savarankiškumas, aktyvumas) ir moteriškomis laikomų savybių – globos ir empatijos. Ypatingas hegemoninio vyriškumo ir tradicinių moteriškų globos bruožų rinkinys leidžia kalbėti apie savitą vyriškumą, besiformuojantį specifiniame instituciniame socialinio darbo kontekste. Tolesni tyrimai galėtų padėti atsakyti į klausimą, ar toks skirtingų tradicinių vyriškų ir moteriškų bruožų rinkinys atitiktų Connell ir Messerschmidto (2005) iškeltą lyties praktikų hibridiškumo, dalinio sutapimo ir jungimosi idėją apie tai, kad hegemoninis tipas tiesiog pasisavina jam naudingus bruožus ir susilieja su kitais nedominuojančiais vyriškumais ir kitomis lyties praktikomis (pvz., moterų), kad galėtų toliau dominuoti, ar vis dėlto galima kalbėti apie savito nehegemoninio vyriškumo tipo formavimąsi. Taip pat būtų prasminga analizuoti specifinę vyriškąją globą socialiniame darbe pagal tai, kaip feministiniai autoriai (pvz., Gilligan, Noddings, Ruddick ir kt.) apibrėžia moteriškos globos etikos bruožus. Atliktas tyrimas sukuria prielaidas toliau plėtoti svarstymus apie lyties praktikų ir vyriškumo konkrečiame socialiniame instituciniame kontekste specifiskumą, kontekstualumą ir sudėtingumą.

Literatūra

- Braidotti, R. 1994. *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Cambridge: Columbia University Press.
- Breger, C. 2008. "Hegemony, Marginalization, and Feminine Masculinity: Antje Rávic Strubel's Unter Schnee." *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 44 (1): 154–173.
- Chodorow, N. 1984. *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. London: University of California Press.
- Christie, A. 2006. "Negotiating the Uncomfortable Intersections between Gender and Professional Identities in Social Work." *Critical Social Policy* 26 (2): 390–411.
- Collins, P. H. 1991. "Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought." In *(En)gendering Knowledge: Feminists in Academe*,

- eds. J. E. Hartman, E. Messer-Davidow, 40–65. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Comerford, S. A., Fambrough, M. J. 2002. “Constructing Learning Sites for Solidarity and Social Action: Gender Autobiography for Consciousness Raising.” *Affilia* 17: 411–428.
- Connell, R. 2009. *Gender in World Perspective*. Second Edition. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W., Messerschmidt, J. W. 2005. “Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept.” *Gender and Society* 19 (6): 829–859.
- Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Gültekin, N., Inowlocki, L., Lutz, H. 2003. “Quest and Query: Interpreting a Biographical Interview with a Turkish Woman Laborer in Germany.” *Forum: Qualitative Social Research* 4 (3): 1–21. Internetinė prieiga: <http://www.qualitative-research.net/fqs/> [žiūrėta 2011 08 05].
- Koivunen, A., Liljestroem, M. 1998. *Sprendžiamieji žodžiai: 10 žingsnių feminizmo link*. Vilnius: Tyto alba.
- Kreimer, M. 2004. “Labour Market Segregation and Gender-Based Division of Labour.” *European Journal of Women’s Studies* 11: 223–246.
- Lyon, S. E. 2000. “Biographical Construction of a Working Woman. The Changing Faces of Alva Myrdal.” *European Journal of Social Theory* 3 (4): 407–428.
- Reinharz, Sh. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Riemann, G. 2003. “A Joint Project against the Backdrop of a Research Tradition: An Introduction to ‘Doing Biographical Research’.” *Forum: Qualitative Social Research* 4 (3), Art. 18. Internetinė prieiga: <http://www.qualitative-research.net/fqs/> [žiūrėta 2011 08 05].
- Ryan, P. 2006. “Researching Irish Gay Male Lives: Reflections on Disclosure and Intellectual Autobiography in the Production of Personal Narratives.” *Qualitative Research* 6 (2): 151–168.
- Schütze, F. 2003. “Hülya’s Migration to Germany as Self-Sacrifice Undergone and Suffered in Love for Her Parents, and Her Later Biographical Individualisation. Biographical Problems and Biographical Work of Marginalisation and Individualisation of a Young Turkish Woman in Germany.” *Forum: Qualitative Social Research* 4 (3), Art. 23. Internetinė prieiga: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0303232> [žiūrėta 2011 08 03].
- Stundžė, L. 2009. „Lytis ir organizacija: komunikacijos aspektas“. *Informacijos mokslai* 49: 9–117.
- Tereškinas, A. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Vardhan, R. 2009. *Feminist Research: Challenges before Male Researchers*. Paper at the international conference *Feminist Research Methods*. Stockholm University, 4–6 February, 2009. Internetinė prieiga: http://www.kvinfo.su.se/femmet09/papers/pdf/Vardhan_revised.pdf [žiūrėta 2011 08 09].
- Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje*. 2002. Vyrų vertybių ir elgsenos modelių tyrimas. Vilnius: SIC Rinkos tyrimai.
- Wengraf, T., Chamberlayne, P., Bornat, J. 2002. “A Biographical Turn in Social

- Sciences? A British-European View.” *Cultural Studies <=> Critical Methodologies* 2: 245–269.
- Zimmerman, B. 1991. “Seeing, Reading, Knowing: The Lesbian Appropriation of Literature.” In *Gendering Knowledge: Feminists in Academe*, eds. J. E. Hartman, E. Messer-Davidow, 85–99. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Мещеркина, Е. 1999. “Биографии “новых русских”: Гендерная легитимация предпринимательства в постсоветском пространстве”. *Гендерные исследования* 2: 123–144.

Male Social Workers’ Non-Hegemonic Experiences from the Feminist Biographical Research Perspective

Summary

The article focuses on male social workers’ constructions of their professional identity. To examine their professional identities, biographical method is used. It enabled the male social workers to reveal their constructions of identity, professional orientations and trajectories. The analysis of the interviews with 26-59-year-old male social workers uncovers difficulties and conflicts in these men’s practices of masculinity. On the one hand, these men want to have status and power in a decision-making process; on the other hand, they desire to be good social workers and altruistic caregivers. They emphasize care, concern, emotional proximity and empathy as both the non-hegemonic practices and the main goals in their daily work. Realizing that they work in a feminized profession for a low salary, nonetheless, the interviewed men strive to be the best in it. Moreover, they are not afraid to admit that social work is their second profession chosen after the crises and difficulties in their personal lives. In narrating their stories, the men attempt to combine practices attributed to traditional hegemonic masculinity with the practices of a male caregiver. A further research should focus both on the particular patterns of a male care and specificities and complexities of masculine practices in the field of social work.